

Jan Kempski

"The Way of the Lord Jesus", t. I:
"Christian Moral Principles",
Germain Grisez, Chicago 1983 :
[recenzja]

Collectanea Theologica 56/3, 199-203

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

jest grzechem, to jednak ma zdolność poznania Boga i posiada sumienie ostrzegające go i pozwalające na rozróżnienie pomiędzy złem i dobrem w sensie moralnym (s. 64—67). Historia całej ludzkości jest dla Pawła historią odrzucenia dobra i zwrócenia się ku złu, w czym jest on zgodny z biblijną „historią początków”. Zdaniem Pawła zarówno poganie, jak i Żydzi ratyfikowali grzech Adama i razem z nim grzech i śmierć wynieśli do siły wyciskającej piętno na przedchrześcijańskiej ludzkości (zob. szczególnie Rz 5,12—21). Zwrotem w dziejach całej ludzkości było „wydarzenie Chrystusa”, tzn. śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa. W 1 Kor 15,12—34 apostoł mówi o zmartwychwstaniu wszystkich wiernych na wzór Chrystusa, a w 1 Kor 15,35—58 o ciałach po zmartwychwstaniu; „wskreszenie zmarłych” jest szczytem biblijnego orędzia o człowieku (s. 67—71). Omawiając etykę Pawła autor ukazuje, czym dla Pawła jest wiara i miłość (s. 73—76).

Przedstawiając obraz człowieka w pismach Janowych A. Deissler ukazuje najpierw Janowy „świat”, który jako pochodzący od Boga jest światem dobrym, ale przez ludzkie „nie” wobec Boga stał się światem złym (s. 78—81). Przez Jezusa Chrystusa — Słowo które stało się ciałem, człowiek został uwolniony od „świata”, od grzechu, od śmierci i szatana (s. 82—87). Samo-realizacja odkupionego człowieka dokonuje się w wierze i miłości (s. 87—91).

Książka A. Deisslera jest bardzo udanym, syntetycznym szkicem antropologii biblijnej. Ze względu na ważność tej problematyki i bardzo interesujący sposób jej przedstawienia, została ona dokładniej zaprezentowana, niż się to zazwyczaj czyni w podobnych omówieniach.

ks. Roman Bartnicki, Warszawa

Germain GRISEZ, *The Way of the Lord Jesus*, tom I: *Christian Moral Principles*, Chicago 1983, Franciscan Herald Press, s. XXX+971.

Ks. Germain Grisez jest profesorem etyki chrześcijańskiej w Mount Saint Mary's College — Emmitsburg, w stanie Maryland. Jego nowa książka ukazuje się nam przede wszystkim jako ponowne, w sposób głęboki i gruntowny, przeanalizowanie samych podstaw teologii moralnej. Autor dokonuje tego powtórnego przemyślenia już w świetle Vaticanum II, podejmując jednocześnie w swoim dziele próbę odpowiedzi na współczesne problemy egzystencji człowieka. Przedstawienie całości wywodu, jego wyjaśnienie jak również uzasadnienia, zorientowane są chrystocentrycznie oraz szeroko wzbogacone odniesieniami do Pisma Świętego.

Tom ten — *Christian Moral Principles* — stanowi obszerne, chociaż skrótowno ujęte, zaprezentowanie katolickiej teologii moralnej. Jest to książka, w której autor przeprowadza próbę zsyntetyzowania teorii moralnej, jej filozoficznego aspektu, z fundamentalnymi prawdami wiary. Grisez broni tutaj w sposób konsekwentny akceptowanego powszechnie nauczania moralnego Kościoła ale — niezależnie od tego — jest jednocześnie najwyraźniej twórczy w konstruowaniu w swoim wykładzie teologii zależności pomiędzy łaską a uczynkami, liturgią a życiem dnia codziennego, między chrześcijańskim humanizmem a Królestwem Niebieskim.

Próbując w tym miejscu, w sposób oczywiście najbardziej skrótowno, ukazać kolejność poruszanych przez Griseza kwestii, trzeba — zgodnie z tokiem wykładu autora — na pierwszym planie umieścić zagadnienia wprowadzające do teologii moralnej, problematykę wolności człowieka i — konsekwentnie — problemy dotyczące sumienia oraz metody wyjaśniania przez autora principiów moralności. Grisez poddaje tutaj krytyce wadliwe, bo niepełne teorie etyczne, umieszczając samą podstawę moralnej odpowiedzialności w integralnie widzianej i pojmowanej rzeczywistości wszechaktów spełniania się osobowej treści, osobowej możliwości bytu ludzkiego. Następnie

ukazuje autor sposoby zastosowania zasad moralnych, omawia dalej problem grzechu, wyróżnia jego rozmaite rodzaje, wreszcie poddaje analizie okoliczności przyczynujące grzech śmiertelny. Przy omawianiu tych problemów próbuje Grises również ujawnić, w jaki sposób i w jakich warunkach może rozwijać się naznaczone grzechem życie.

Stanowiące niejako konsekwencją całościowego ujęcia rzeczywistości moralnej człowieka jest jego wyjaśnienie, jak to właśnie integralne, pełne aktualizowanie się bytu ludzkiego zostanie urzeczywistnione w spełnieniu się wszelkich rzeczy w Chrystusie. W tym miejscu także odpowiada Grisez na następujące pytania: dlaczego chrześcijańska egzystencja powinna być nieprzerwanym zmierzaniem śladami Jezusa oraz dlaczego i w jaki sposób wszystko to, co ludzkie i to, co Boskie wiąże się w życiu chrześcijanina. Z kolei przeprowadza opis chrześcijańskich cnót, ukazując dalej, jak powinno organizować się prawdziwe chrześcijańskie postępowanie w życiu, w jaki sposób jest ono determinowane poprzez osobowe powołanie, modlitwę i sakramenty święte. W końcu Grisez wyjaśnia, na czym polega znaczenie nauki Kościoła oraz jego autorytet, dokonując przy tym jednocześnie ocenienia wszelkiego odstępstwa odeń.

W tym miejscu tyle, tytułem pewnego wprowadzenia, można najogólniej powiedzieć o nowej książce Germaina Griseza. Dzieło to wszakże wymaga szerszego i bardziej szczegółowego potraktowania, czego też próba uczyniona będzie niżej. Ogrom bowiem podjętej przez G. Griseza pracy — i to w sensie zarówno formalnym, jak i rozległego zakresu tego przedsięwzięcia — nie pozwala na skrótowe wyłącznie jej zasygnalizowanie, lecz zarzuca w sposób nieodparty konieczność dogłębniejszego ujęcia.

Niepodobna zatem nie podzielić zdania kardynała Williama Bauma, prefekta Kongregacji do Spraw Wychowania Chrześcijańskiego, który o nowym dziele G. Griseza napisał: „Zasięg przedsięwzięcia Griseza zapiera dech w piersi... Książka ta stanowi niezmiernie cenne źródło dla wszystkich wykształconych katolików, a przede wszystkim zasługuje na uwagę ze względu na jej przydatność jako podstawa wykładów na temat principów moralności chrześcijańskiej”.

Należy tutaj jeszcze dodać, że ujęcie zasadniczych kwestii, dotyczących filozofii moralności, nie wykracza poza możliwość ich zrozumienia dla wszystkich tych, którzy zdolni są do intelektualnej pracy na poziomie szkoły średniej. A więc książka ta może stać się pomocna dla bardzo szerokiego grona czytelników, nie tylko słuchaczy katolickich teologicznych szkół wyższych. Może ona także stanowić podręcznik przydatny dla książy, którzy uświadamiają sobie potrzebę solidnego, a jednocześnie świeżego i twórczego podejścia w nauczaniu chrześcijańskich zasad moralnych; może być ona ponadto wykorzystana zarówno przez katechetów, jak i wykładawców teologii w szkołach wyższych i średnich. Z pracy tej mogą również korzystać rodzice pragnący mądrego i twórczego ukształtowania swoich dzieci.

Co więcej, książka ta, pomyślana jako tekst dla studentów teologii katolickiej, zawiera wiele naukowo-badawczych wskazówek. I tak na przykład całość materiału uporządkowana jest pod względem zagadnień, w których wyświetlane są kwestie podstawowe i najbardziej niezbędne. W przypadku teoretycznie trudniejszych problemów czytelnik znajdzie dodatkowe przypisy, wyjaśnienia i uwagi. Każdy rozdział zakończony jest streszczeniem, słownikiem oraz pełną bibliografią źródeł teologicznych.

Projekt napisania przez G. Griseza tego dzieła znalazł poparcie u ponad trzydziestu amerykańskich biskupów, The Knights of Columbus, The De Rance Foundation oraz innych donatorów. Wspomniawszy o projekcie Griseza należy w tym miejscu powiedzieć, iż będzie on obejmował cztery tomy całości zatytułowanej: *The Way of the Lord Jesus*. Tom niniejszy, *Christian Moral Principles*, stanowi zaledwie pierwszy krok tego ogromnego

zamierzenia. Jak zostało wcześniej zasygnalizowane, w części pierwszej autor poddaje rozważaniom wyłącznie aspekt fundamentalny teologii moralnej, a więc same principia chrześcijańskiej moralności. Nie od rzeczy zatem będzie podanie, choćby w kilku zdaniach, czegoś bliższego na temat trzech kolejnych tomów tego dzieła. Tom drugi traktuje o obowiązkach wspólnych wszystkim chrześcijanom; trzeci — o obowiązkach właściwych chrześcijanom w ich rozmaitych, specyficznych zadaniach i sytuacjach życiowych; czwarty tom natomiast poświęcony jest rozważaniom dotyczącym wzajemnej odpowiedzialności i obowiązkom członków Kościoła w ogóle. Autor planuje całkowite zrealizowanie swojego zamierzenia przed rokiem dwutysięcznym.

Dobrze jest także wiedzieć, iż zamysł ten zrodził się już w latach 1976—1977 i miał stanowić próbę odpowiedzi na wezwanie Soboru Watykańskiego II, który nawoływał do pełnego odnowienia teologii moralnej. Toteż z niezwykłą pomocą głębokiej wiary oraz z entuzjastyczną nadzieją przystąpił autor do swojej pracy. Jak wcześniej zostało powiedziane, otrzymał poparcie od The Knights of Columbus i wielu innych organizacji katolickich, a także od osób prywatnych. Wymienić tu przede wszystkim należy śp. kardynała Johna Wrighta, dzięki zachętom którego praca ta została zapoczątkowana. Wśród grona naukowców, którzy wspomagali G. Griseza w jego pracy, znajdują się takie osoby jak John Finnis z Oxford University, William E. May z The Catholic University of America, Joseph M. Boyle, Jr., Patrick Lee z The University of St. Thomas w Houston, Russel Shaw i inni.

Ta krótka i ogólna charakterystyka książki *Christian Moral Principles* G. Griseza nie może oddać wielkości formalnej i merytorycznej tego dzieła. Niepodobna więc tutaj nie ulec pokusie szerszej prezentacji, tym bardziej w tym momencie, kiedy ma się świadomość, iż książka ta nieprędko ukaże się w polskim przekładzie. Sądzę przeto, iż usprawiedliwiona będzie próba przybliżenia polskiemu czytelnikowi niektórych, a — jak się zdaje — godnych uwagi zagadnień omawianych przez Griseza. Albowiem samo pełne wymienienie wszystkich kwestii przekroczyłoby ramy niniejszej recenzji, gdyż ogółem rozdziałów liczy książka aż trzydzieści sześć, te z kolei podzielone są na kwestie, dodatki, uwagi itd. Stąd też uważam, iż szczególniejsze ukazanie problematyki trzech pierwszych rozdziałów tej książki może stanowić rzeczywistą podstawę do urobienia sobie właściwego poglądu na całość dzieła. Zapoznanie się z treścią rozdziału pierwszego wydaje się tym bardziej ważne, że jest on nie tylko wprowadzeniem do teologii moralnej, ale jednocześnie otwiera czytelnikowi wszystkie drzwi wskazując drogę (*The Way of The Lord Jesus*) do osobowego spełniania się w jedności moralnej prawdy i wiary.

Teologia moralna — jak mówi autor w części wprowadzającej — jest refleksją nad wiarą, jest takim zastanawianiem się nad aktem wiary, które mieści w sobie dążenie do zrozumienia wszystkich jej implikacji w życiu chrześcijanina. Zasady moralności chrześcijańskiej muszą zatem ukazywać, w jaki sposób życie chrześcijańskie, ześrodkowane w Jezusie, powinno być spełniane jako odpowiedź na totalne powołanie chrześcijanina, które jest zarówno odpowiedzią na życie doczesne, jak i na życie wieczne. Dalej, w kilku kolejnych kwestiach, na które dzieli się każdy rozdział, stawia autor pytanie dotyczące tego, czym jest teologia w ogóle? Co to jest teologia moralna? Jaka jest rola nauczania Kościoła za pomocą metod teologii moralnej? Przytoczę tutaj odpowiedzi formułowane przez Griseza, które mogą stać się pewnym odzwierciedleniem rzeczywistego kształtu dzieła i metody stosowanej przez autora.

Otóż na pierwsze pytanie odpowiada on następująco: teologia, w najbardziej ogólnym sensie, jest to myślenie i mówienie o Bogu. Teologia traktuje także o nas samych i wszystkich rzeczach ujętych w relacji do

Boga. W sensie jednak węższym, teologia odwołuje się do refleksji nad źródłami, w których wyrażona jest prawda wiary. W tym rozumieniu jest ona uzależniona od Pisma Świętego i od innych normatywnych dokumentów, które przedkładają prawdy Kościoła. Teologia pozytywna próbuje znaleźć i wyrazić prawdziwe i pełne znaczenie owych normatywnych źródeł, podczas gdy teologia systematyczna usiłuje określić związki pomiędzy prawdami wiary a innymi twierdzeniami, które nie są dowiedzione, lecz wydają się prawdziwe. Teologia systematyczna dzieli się z kolei na kontemplatywną i moralną. Teologia kontemplatywna dąży do wypracowania jednolitego i niesprzecznego poglądu na rzeczywistość w świetle wiary. Teologia moralna również buduje się na prawdach wiary, ale jest przy tym mniej zainteresowana opisywaniem chrześcijańskiego obrazu tego świata, lecz przede wszystkim zajmuje się wyjaśnieniem, w jaki sposób wiara winna kształtować życie chrześcijanina.

Określiwszy, czym jest teologia moralna, przechodzi autor do omówienia właściwej metody jej zastosowania, którą nazywa „dialektyczną”. Metoda ta bowiem — twierdzi Grisez — wynika z samego wnętrza rzeczywistości, w której żyje człowiek. Jej zastosowanie w katolickiej teologii oznacza mianowicie to, że ten, kto akceptuje prawdę wiary katolickiej, obowiązującej każdego wyznawcę we współczesnym Kościele, zmierza do lepszego zrozumienia tej prawdy, w której to dokonuje się jego życie. Stąd też — podkreśla autor — istnieje aktualnie potrzeba odnowienia teologii moralnej. W siedemnastym wieku — mówi — po Soborze Trydenckim, w katolickiej teologii powszechnie przyjęto metodę racjonalistyczną, kładącą nacisk na jasność pojęć, niezawodność zasad oraz na quasi-matematyczne dowodzenie wniosków. Jak już zostało to ujawnione, w teologii moralnej, która utrzymała się aż do Soboru Watykańskiego II, podejście takie wyznaczone było przez legalizm, który pomagał w wywołaniu wrażenia, że nauczanie moralne Kościoła składa się raczej ze zmiennych praw aniżeli z niezmiennych prawd.

Mówiąc natomiast o roli moralnego nauczania przez Kościół, podkreśla Grisez przede wszystkim ważność uświadomienia sobie, co to znaczy być chrześcijaninem i w jaki sposób życie chrześcijanina może stać się pełne, bo łączące w sobie zarówno ludzkie, jak i nadprzyrodzone pierwiastki. Dalej akcentuje w tak pojętym nauczaniu to, jak dobra ziemskie determinują chrześcijańskie normy moralne, ukazując przy tym, dlaczego egzystencja zgodna z tymi nakazami jest jedyną egzystencją, która jest dobrem prawdziwie ludzkim, dobrem osobowym. Życie takie — mówi Grisez — winno być ukierunkowane na głoszenie Ewangelii, na nauczanie, a jednocześnie zapewniające odpowiednią podstawę dla studiów wiodących do ukształtowania się właściwej moralnej postawy człowieka.

Dwa kolejne rozdziały, którym chciałbym poświęcić nieco miejsca, traktują między innymi o wolnym wyborze człowieka, autodeterminacji oraz o sumieniu, które autor łączy z wiedzą o prawdzie moralnej.

Z podanych wyżej zagadnień wybieram dwa, z którymi pragnę zapoznać czytelnika: 1) W jakim sensie wolny wybór może być pojmowany jako podstawa moralności? 2) Czym jest sumienie zgodnie z nauką Kościoła?

Na pierwsze pytanie C. Grisez odpowiada następująco: wolny wybór nie jest podstawą normatywną, a więc czymś, co pozwala odróżnić to, co dobre od tego, co złe moralnie. Wolny wybór może być jednak podstawą moralną jedynie w szerszym sensie. Podczas gdy pojęcie moralności sprowadzane bywa niekiedy do moralnego dobra, to wolny wybór natomiast może stanowić podstawę zarówno dobra, jak i zła moralnego. W tym szerszym zatem znaczeniu dziedzinę moralną, obejmującą tak dobro, jak i zło, można nazwać „egzystencjalną”. Dlatego też „wolny wybór jest, właściwie mówiąc, zasadą egzystencjalną, a więc źródłem zarówno moralnego dobra, jak i moralnego zła” (*Free choice is, properly speaking, an existential principle, a sour-*

ce of both moral good and moral evil — s. 41). Dodać należy jeszcze do tego, iż wolny wybór stanowi w nas centralną rzeczywistość, dzięki której wszystkie nasze akty uobecniają się w sferze moralnej, tzn. mieszczą się w dziedzinie egzystencjalnej.

Na drugie zaś pytanie odpowiada Grisez w sposób następujący: sumienie jest zarazem uświadomieniem sobie zasad moralności, jak również jest procesem rozumowania wiodącym od racji do konkluzji i jednocześnie tymi konkluzjami, które są ocenami moralnymi dotyczącymi dokonanych już wyborów lub też tych, które są dopiero rozważane. Sumienie — mówi autor — odgrywa uzupełniającą rolę w stosunku do wyboru.

Należy tutaj przypomnieć, iż Grisez, po przeprowadzeniu opisu chrześcijańskich cnót, pokazuje, w jaki sposób powinna się tworzyć i manifestować autentycznie chrześcijańska postawa w życiu. W zakończeniu zaś określa znaczenie nauki Kościoła, jego autorytet i nieomyłność, znajdując ich źródła w boskiej prawdzie, obecnej we wszystkich słowach i czynach Jezusa, prawdziwej, która zakomunikowana została człowiekowi w formie dłań zrozumiałej. Treść bowiem objawienia wkracza w doświadczenie ludzkie pod postacią materialnego środka wypowiedzianych słów i dostrzegalnego postępowania, a nie pod postacią jakichś nieznanych i tajemniczych czynników. Albowiem człowieczeństwo Chrystusa jest silniejszym wyrazem tego, aniżeli Jego ukryta boskość. Nie ma miejsca w tym wyrazie na pomyłkę, jako że życie Jego samo przez się objawia się jako bezpośredniość działania Bożego.

Można by w tym miejscu postawić pytanie: jaki jest cel napisania aż tak rozległego dzieła w jednej tylko dziedzinie — w dziedzinie teologii moralnej? Konsekwentnie z powyższego wynika następne: dlaczego studenci oraz inni powinni tak wiele czasu poświęcić jednemu tylko przedmiotowi? Odpowiedzi szukać trzeba przede wszystkim — jak to jasno sugeruje autor — w tym, że cała rzeczywistość moralna stanowi najbardziej charakterystyczny i znaczący wymiar egzystencji człowieka i wszelkich ludzkich działań. Działania człowieka nie są tym, co jest najbardziej fundamentalne w całej rzeczywistości lub też w chrześcijańskim życiu, gdyż bardziej podstawowa i pierwsza jest ta rzeczywistość i wszechstworzenie. Niemniej Bóg postanowił powołać do istnienia osoby, które mogą stać się podobne do Niego przez swoje rozumne i wolne działanie.

Jan Kempski, Warszawa

Chorzy w stanach terminalnych a etyka zawodowa w medycynie, praca zbiorowa pod redakcją J. Bogusza, Bydgoszcz 1985, Polskie Towarzystwo Naukowe, s. 91.

„Od lekarza nie oczekuje się jedynie odpowiedniego leczenia — które zresztą prędzej czy później skończy się nieuchronnie, ukazując swoją niewystarczalność — ale również ludzkiego wsparcia ze strony brata, który może przekazać mu wizję życia, a wraz z nią także sens tajemnicy cierpienia i śmierci” (Jan Paweł II, *Medycyna na służbie życia i człowieka*, L'Osservatore Romano, wyd. pol., 1982, nr 11—12, s. 6). Słowa te wypowiedziane przez papieża Jana Pawła II do uczestników XV Międzynarodowego Kongresu Federacji Stowarzyszeń Lekarzy Katolickich mogą stanowić motto do książki pt. *Chorzy w stanach terminalnych a etyka zawodowa w medycynie*. Książka ta powstała jako owoc konferencji naukowej, zorganizowanej 28 IV 1981 r. w Bydgoszczy. Temat, jak widać trudny, bo dotyczący najtrudniejszych spraw życia i śmierci. Dlatego tym większe podziękowanie należy się organizatorom za zorganizowanie konferencji i podjęcie takiego tematu, jak również za wydanie referatów w formie książkowej. Omawiana książka składa się bowiem z sześciu referatów *in extenso*, dyskusji po referatach oraz konferencję znawców i wolną dyskusję. Ponadto książka zawie-